

ОСОБЛИВОСТІ ТЕМПОРАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОПОВІДАННЯ ІВАНА ЧЕНДЕЯ «СИН»

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 28.

УДК 821.161.2-3.09

Тішкіна О. Особливості темпоральної організації оповідання Івана Чендея «Син»; 6 стор.; кількість бібліографічних джерел – 9; мова – українська.

Анотація. У статті розглядаються особливості темпоральної організації оповідання «Син», яка є не тільки чинником сюжетотворення, але й виявляє та допомагає розкрити образ головного героя.

Ключові слова: темпоральна парадигма, час, простір, внутрішній світ, спогади.

Іван Чендей – талановитий закарпатський прозаїк, котрий зумів, не відриваючись від рідного ґрунту, збагатити загальноукраїнську літературну скарбницю. І. Чендей одним із перших в українській прозі 60-х років художньо переконливо розкрив внутрішній людський зміст єдності людини з «духовним материком свого народу» [4, с. 330], з моральними цінностями набутими у віках, розкрив душу закарпатського селянина, його багатий глибокий духовний світ та показав зв'язки з рідною землею. У кожному слові текстів письменника закладений талант відчувати український народ не тільки розумом і словом, а й відчувати його «серцем і горінням внутрішнього світосприйняття» [9, с. 1]. І. Чендей прагнув правдиво відтворити окремі сторони навколишньої дійсності, а теми, що їх порушував автор, проблеми, які він художньо осмислював, свідчать про те, що він не відставав від загальних питань своєї епохи і життя людини. Творчість І. Чендея репрезентує сьогоденішньому читачеві психологічно проникливо сутність внутрішнього переживання попереднього етапу життя нашого народу, психічний склад етносу, його характер, сприяючи водночас їх формуванню та розвитку. «Я завжди тягнувся до всього прекрасного. Я люблю квіти і сонячний день. Я люблю музику, хоча не завжди розумію її. Зате я відчуваю її серцем. Люблю ритм слова як у поезії, так і в прозі» [9, с. 1]. З цих думок, висловлених письменником у статті «Письменник перш за все повинен...», постають естетичні художні принципи, які притаманні художній енергії І. Чендея. Він жив не тільки минулим і сучасним, а й майбутнім, намагаючись донести до народу його внутрішню красу, незважаючи на ті важкі часи, у які довелося жити його героям.

«У кожному написаному творі має бути багато ненаписаного, такого, що дійде до серця, до розуму ніжного допитливого читача, який вміє думати, здатний відчувати і хвилюватись», – стверджував І. Чендей [9, с. 1]. Творчість цього митця є надзвичайно цінним матеріалом для визначення домінуючих тенденцій розвитку вітчизняного художнього осмислення другої половини минулого століття. У його творах осмислюються філософські та естетичні принципи, що виявляють специфічну, спродуковану письменницькою уявою реальність із притаманними їй внутрішньою логікою, образною системою, часо-просторовими вимірами. Аналіз темпоральної структури текстів прози Івана Чендея, а саме час і простір, дозволяє зрозуміти осо-

бливість сприйняття людиною картини не лише реального світу, але й українського буття, оскільки «будь-який твір людської культури позначений печаткою етносу» [6, с. 15]. Дослідники неодноразово зауважували, що такі категорії, як простір і час у художній літературі тісно взаємопов'язані. Так і Чендей вдається до них не зокрема, а немовби для підсилення одна одної, що потребує особливої уваги. Часовий та просторовий чинники художнього зображення мають ефект поєднання: «прикмети часу розкриваються в просторі, простір осмислюється та вимірюється часом, просторово-часова організація тексту стає не тільки провідним чинником сюжетотворення, але й виводить його за межі фабульних відношень, розширюючи саму історичну перспективу тексту, надаючи масштабності соціально-історичній типологізації його образів» [5, с. 199].

Безперечно, належить зважати, що «будь-який факт культури у своєму становленні не тільки розгортається у відокремленому від нього зовнішньому “чистому” або “фізичному” часі, а й сам по собі є специфічною функцією часу» [2, с. 57], що «висновок, до якого приходять динамічна концепція часу, полягає в тому, що в принципі кожний процес можна розуміти як певний час, а будь-який час як певний процес» [2, с. 56], а «час під динамічним кутом зору по суті є синонімом становлення й процесу як такого» [2, с. 56] та постає «своєрідним відношенням або системою відношень між фізичними подіями» [3, с. 7], тому «збагнути і визначити час, як справедливо зауважує Хайдеггер, можна лише через людину, за допомогою людини» [3, с. 9].

Так, оповідання І. Чендея «Син» не обходяться «без переміщень дії в часі, яке відбувається на підсвідомому відчутті енергії пам'яті свідомого розуміння героя «позачасових явищ», постійно відображаючи ідею «родової пам'яті» [4, с. 330] та внутрішньої єдності героя з відчуттям приналежності до «своєї історії, свого життєпису» [8, с. 54]. Іманентність минулого та теперішнього завдяки спогадам «перетворюють хвилини в щось вічне». Перебуваючи в рідному селі й у хаті, де народився головний герой, він постійно повертається в спогадах до свого дитинства: «Здається, було вчора, як Данило бачив у хаті завжди заклопотану маму, що вміла з малого робити велике» [7, с. 404], «Пригадав, як на тому лезі колись ломилися промені сонця» [7, с. 410], «Потім в пам'яті зринали картина за картиною: згадувалася рідна хата, особисте життя на тій

стежці, що повела з хати ось уже десятки років, вже одна дума обганяла одну» [7, с. 412]. За допомогою часо-просторових переміщень автор розкриває модель героя, який є його авторським ідеалом. Ідеал І.Чендея – це духовно багата та самодостатня людина, відкрита до сприйняття і творення добра й краси, сповнена енергією пам'яті. Але тут є факт, що нібито, на перший погляд, засвідчує увагу, чулисть, турботу, та раптом обертається на свою протилежність. «Погана птиця, яка забуває гніздо, що з нього вилетіла» [7, с. 408] – ці слова Данила Катрича, які пролунали з глибини душі, коли він серцем відчув реальність тепла рідної хати, занурюючись у спогади дитинства. Автор підкреслює морально-етичні засади героя за допомогою часо-просторових переміщень і дає можливість зрозуміти сприйняття ним картини реального світу, особливості формування людського буття, адже «ієрархічна структура психологічного суб'єкта творчості складається в процесі вживання автором різних рівнів форми» [1, с. 25], а темпоральна парадигма, безперечно, є одним із чинників, здатних формувати екзистенційний рівень існування героя. Конструювання в реальному темпоральності, сприйняття цієї дійсності людиною, є важливим засадничим моментом, на думку М. Хайдеггера, який вбачає у сприйнятті людиною часу фактор усвідомлення підсвідомого, а також найбільш слушний, оптимальний спосіб конструювання людиною власного світу. Головний герой, вдаючись до спогадів минулого та роздумів у теперішньому часовому континуумі, відчуває в глибині душі сором перед найдорожчою у світі людиною, його батьком, якому обіцяв купити солом'яний капелюх у місті, але так і не виконав обіцянки. «Солом'янка... солом'яний капелюх... кольє... димчатий камінець... – ... сто вісімдесят карбованців... вартість одного золотого кольє дорівнює вартості шістдесяти п'яти солом'яних брилів... – мурмотів під ніс інженер Данило Катрич» [7, с. 424]. Син, якого обоюнував батько та вчив усе життя тільки добру, купив кольє дружині, а про батька забув. Але спогади повертали його в реальність стосунків сина з найдорожчою людиною – батьком.

Образи символи у творах І. Чендея взагалі й у аналізованому оповіданні, зокрема, також підкреслюють масштабність постаті в контексті часу та простору. Так, автор неодноразово звертається до образу неба, коли Данило занурюється у спогади свого життя, і тим самим підкреслює масштабність

простору, у якому перебуває герой. Це й відстань між рідною хатою та місцем, де він мешкає зараз, це великий внутрішній конфлікт між свідомістю та духовною самодостатністю. «На крилах хмари у широкому небі несли мрію» [7, с. 398] жити в місті, проте мрія завжди повертає героя в спогадах до тепла рідної хати. «Данило звів очі в небо, подумавши, що воно над Забережню було завжди блакитним ... він дивився в небо, бо хотілося бачити лише місяця, миготливі зорі, бо чомусь саме в цю мить думав, що для нього ніде місяць не світив так, зорі не миготіли так, як над Забережжю» [7, с. 403]. Данило дивився в цю широчінь природної неповторності, а спогади охоплювали його і повертали до тих місць, які найближчі його серцю. А серце, як переконаний І. Чендей, – це не просто апарат, це – сама людина, з світлими помислами, з трепетними чуттями. Серце – це найкраще, що є в людині, і саме відчуття наближає серце головного персонажа оповідання до ідеального героя. Речова художня деталь – кольє, що відіграє в оповіданні певну ідейно-естетичну функцію, закликає дітей до уваги й любові до батьків, які так часто у стократ більш віддають дітям, ніж отримують від них натомість. Якщо знову повернемося до спогадів героя: «Скільки душевного тепла, скільки ласки... взамін ніколи нічого не вимагав, не просив, не ставив умов. Мабуть вважав, що так має бути» [7, с. 413], то ще раз переконаємося в щирому авторському бажанні пізнати істинну суть усього того, що нас оточує в житті, шанобливому ставленні до всіх тих, хто живе серед нас навіть у слові і мелодії, у відчуттях і серці. «Все минається. Залишається тільки добро... От вчинив ти добре чоловікові, залишиться воно, те добро, і довго-довго буде гріти» [7, с. 409], – запевдає старий Яків Катрич своєму дорослому синові, який поринає почуттями у хвилюючий плин спогадів дитинства, гостро засуджує в душі власну байдужість до батька.

Отже, виміри часу, відносність буття в контексті часу, які постають у спогадах головного героя – одна з важливих характеристик героя оповідання «Син» Івана Чендея. Перебуваючи в зоні загального часового тривання, герой, осмислюючи події власного життя, знаходиться мовби у своєрідному часовому вакуумі, своєрідній індивідуальній часовій сфері, яка виразно підкреслює внутрішній світ героя в теперішньому часі як уже сформованої особистості й дозволяє побачити його в щоразу різних часових ракурсах.

Література

1. Басин Е. Психология художественного творчества / Е. Басин – М. : Знание, 1985. – 64 с.
2. Гатальська С. М. Філософія культури / С. Гатальська – К. : Либідь, 2005. – 328 с.
3. Голосова Т. Категориальна доминанта времени / Т. Голосова – К. : Просвіта, 1997. – 144 с.
4. Жулинський М. Іван Чендей // Історія української літератури ХХ століття: У 2-х кн. Кн.2. Ч.2: 1960 – 1990-ті роки / За ред. В.Г. Дончика. – К.: Либідь, 1995. – С. 327–333
5. Никишаева В. К вопросу о категории времени в поэме Н. В. Гоголя «Мертвые души» / В. Никишаева // Текст: варианты интерпретации. Вып. 6. – Бийск : НИЦ БПГУ, 2001. – С. 198–202.
6. Судаков Г. Тезисы о культуре на рубеже столетий / Г. Судаков // Текст. Культура. Социум : Сб. статей. – Вологда : ВГПУ «Русь», 2000. – С. 13–16.
7. Чендей І. Син // Чендей І. М. Зелена Верховина. – К.: Дніпро, 1975. – С 403 – 412с.

8. Чендей І. Письменницькі роздуми. Від пісні і життя / Чендей І. М. // Радянське літературознавство. – 1966. – №12. – С. 49–55
9. Чендей Марія-Трещак. «Письменник перш за все повинен...»: зі щоденникових записів / Марія Чендей-Трещак // Літературна Україна. – 2008. – №49. – С. 1–3.

Елена Тишкіна

ОСОБЕННОСТИ ТЕМПОРАЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ РАССКАЗА ИВАНА ЧЕНДЕЯ «СЫН»

Анотация. В статье рассматриваются особенности темпоральной организации текста, которая становится не только фактором в создании сюжетной линии, а также помогает раскрыть образ главного героя.

Ключевые слова: темпоральная парадигма, время, пространство, внутренний мир, воспоминания.

Olena Tishkina

SPECIFICITY OF TEMPORAL ORGANIZATION OF THE «SON» («SYN») STORY BY IVAN CHENDEY

Summary. The article deals with the peculiarities of temporal aspect of the text which becomes not only the factors of plot but also reveals and assists to emphasize the image of main character.

Key words: temporal paradigm, space, time, inner world, remembrances.

Тишкіна Олена – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара.